

314(497.16Kotor)1714/1718”

94(497.16Kotor)17”

Primljeno: 15. 7. 2019.

Prihvaćeno: 19. 8. 2019.

Izvorni znanstveni rad

<https://doi.org/10.22586/pp.v38i57.9787>*Maja Katušić**

Demografska kretanja u Kotoru u vrijeme Drugoga morejskog rata (1714. – 1718.)*

U radu se na temelju analize matičnih knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih Župe sv. Tripuna prikazuju i analiziraju temeljne odrednice vezane uz demografska kretanja u Kotoru u vrijeme posljednjeg mletačko-osmanskog rata (1714. – 1718.). U mjeri u kojoj to dopuštaju izvori promatraju se promjene u kretanju broja rođenih, vjenčanih i umrlih u predratnome, ratnome i poslijeratnome razdoblju. Prikazuju se i veze broja rođenih, vjenčanih i umrlih s podrijetlom i zanimanjem aktera. Dobiveni kotorski rezultati uspoređuju se s kretanjima u Dubrovniku i Puli.

Ključne riječi: Kotor, 18. stoljeće, Drugi morejski rat, matične knjige

Uvod

Osamnaesto stoljeće zlatno je doba bokeljske povijesti kada cjelokupan prostor doživljava vrhunac gospodarskoga, društvenoga, kulturnoga i umjetničkoga razvoja. Prethodilo mu je teško političko razdoblje, poglavito događaji vezani uz Morejski rat (1684. – 1699.) – napad osmanskih postrojbi na Perast i Risan (1685.) kao i na Budvu, Sveti Stefan i Lastvu i (1686.). Navedeni sukobi predstavljali su uvertiru u jednu od najvažnijih bitki na tlu Boke kotorske u ranome novom vijeku, svojevrsnu bitku-prekretnicu u političkoj, vojnoj i gospodarskoj prošlosti toga kraja. Riječ je o Bitci za Herceg Novi 1687. godine, kojom je uz rečeni grad osmanske uprave oslobođen i Risan, čime dolazi do zaokruživanja mletačkih posjeda u Boki.¹ Teritorijalna jedinstvenost bokeljskoga teritorija pod mletačkom

* Maja Katušić, Hrvatski institut za povijest, Opatička 10, 10000 Zagreb, Republika Hrvatska, E-mail adresa: mkatusic@isp.hr

* Ovaj rad sufinancirala je Hrvatska zaklada za znanost projektom INTRADA (IP-2018-01-5527).

¹ Petar Šerović, “Borbe s Turcima oko Hercegnovoga do njegova konačnog oslobođenja g. 1687.”, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* (dalje: *GPMK*) 4 (1955): 5-27; Gligor Stanojević, *Dalmacija u doba Morejskog rata* (Beograd: Vojno delo, 1962), 80-89; Gligor Stanojević, *Jugoslovenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI-XVIII vijeka* (Beograd: Istorijski institut, 1970), 312-426; Miloš Milošević,

upravom, osim što je učvrstila vlast i olakšala provođenje odredbi središnjice, bila je i preduvjet stabilizacije gospodarstva i tržišta te sigurnoga i sustavnoga razvoja pomorstva i trgovine – pokretača svekolikih odrednica razvoja Boke kotorske u 18. stoljeću.

Početak 18. stoljeća bokeljsku je povjesnicu obilježio posljednji mletačko osmanski sukob – Drugi morejski rat (1714. – 1718.). Iako se za njegova trajanja, za razliku od prethodnih ratova, vojne operacije nisu vodile u samoj Boki, sukobi u okolici, a posebice izrazita vojno-logistička uloga (navlastito Kotora i Herceg Novoga), odrazili su se na život u cijeloj Boki.

Sukladno navedenome cilj je ovoga rada prikazati i analizirati utjecaj ratnih zbivanja za Drugoga morejskog rata na demografska kretanja u Kotoru, najbitnije-mu mletačkom vojnom i logističkom uporištu u Mletačkoj Albaniji. Kao osnovni izvor razmatranja poslužile su matične knjige krštenih, vjenčanih i umrlih kotorske Župe sv. Tripuna, a za usporedbu demografskih kretanja korišteni su i petogodišnji intervali predratnih i poslijeratnih godina.² U tome su razdoblju kotorske matice većinom sačuvane. Naime, u Matičnoj knjizi umrlih nedostaju upisi nekoliko mjeseci iz 1714. godine, a nisu sačuvani ni upisi u Matičnu knjigu krštenih od sredine veljače 1722. do listopada 1724. godine.³ Kako bi se uvidjelo razlikuju li se “ratni” demografski trendovi Kotora od drugih komuna na istočnoj obali Jadrana, kao komparativni uzorak odabrani su Dubrovnik (kao najbliže urbano središte) i Pula (važno mletačko uporište u Istri).⁴ Za tu su svrhu korištene demografske tablice koje su u prilogu svojih radova objavili Stjepan Krivošić i Slaven Bertoša.⁵

“Granice Boke Kotorske za vrijeme mletačke vladavine”, *GPMK* 2 (1974): 11-25; Pavao Butorac, *Boka kotorska u 17. i 18. stoljeću* (Perast: Gospa od Škrpjela, 2000), 101-150; Lovorka Čoralić, “Boka kotorska u doba Morejskog rata”, *Kolo. Časopis Matice hrvatske* 9 (2001), br. 3: 5-22; Josip Vrandečić, Željana Mendušić, “Osvajanje Herceg Novog 1687. godine prema izvješćima mletačke nuncijature”, *Kačić. Zbornik Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja* 41-43 (2009 – 2011): 889-904.

² Crna Gora – Biskupski arhiv u Kotoru (dalje: BAK) – Matične knjige katedrale sv. Tripuna, Matična knjiga krštenih III (1703. – 1722.); Matična knjiga vjenčanih II (1697. – 1824.); Matična knjiga umrlih I (1643. – 1731.). U navedenim razdobljima nisu sačuvani upisi u Matičnu knjigu krštenih od sredine veljače 1722. do listopada 1724. godine. U trećoj knjizi nalaze se upisi od 19. veljače 1701. do 18. veljače 1722. godine, a u četvrtoj su zapisani kršteni od 12. listopada 1724. godine. Matične knjige katedrale sv. Tripuna ustupio mi je don Anton Belan kojemu ovom prilikom na tome zahvaljujem.

³ Matična knjiga umrlih župe sv. Tripuna za 1714. godinu sačuvana je za početak veljače, ožujka, kraj rujna i dio prosinca.

⁴ U promatranome razdoblju popisi stanovništva Kotora, Dubrovnika i Pule nisu sačuvani. Ako usporedimo sačuvane popise iz druge polovice 17. i druge polovice 18. stoljeća, možemo procijeniti da je Kotor tijekom navedenoga razdoblja imao prosječno oko 1300 stanovnika, Dubrovnik oko 4000 stanovnika, a Pula oko 900. Maja Katušić, “Društvena i demografska struktura Kotora u 18. stoljeću” (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2013), 47-49.

⁵ Stjepan Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti* (Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku), 123-126, 138-139, 168-169; Slaven Bertoša, *Život i smrt u Puli. Starosjedioci i doseljenici od XVII. do početka XIX. stoljeća* (Pazin: Skupština Udruga Matice hrvatske Istarske županije, 2002), 344-357.

Iako matične knjige nisu osnovni izvor za proučavanje vojne povijesti, zbog svoje "serijalnosti" ukazuju na demografske promjene koje mogu biti posljedica političkih, gospodarskih, društvenih, ali i vojnih događaja. Još bitnije, matične knjige govore o ljudima, s imenom i prezimenom, zavičajem, a koji su zabilježeni u ključnim životnim trenucima – rođenju, vjenčanju i smrti – pa njihovi podatci mogu poslužiti i istraživaču vojne povijesti za konkretniju sliku o utjecaju rata na stanovništvo. S obzirom da temeljni izvor istraživanja nudi nepregledne mogućnosti istraživačkih tema, u radu će naglasak biti na temama kroz koje se može najjasnije prikazati vojni utjecaj na grad, a to su u prvome redu broj (povećanje ili smanjenje) vjenčanih, rođenih/krštenih i umrlih te društvena struktura i podrijetlo mladenaca, roditelja krštene djece i umrlih pojedinaca. Navedenim istraživačkim temama želi se utvrditi je li u ratno doba u kotorskim matičnim knjigama zabilježeno veće demografsko odstupanje.

U uvodnome dijelu potrebno je istaknuti nekoliko metodoloških ograničenja koja utječu na analizu matičnih knjiga te susljedno tome i na formiranje zaključaka. Iako je sadržaj matičnih knjiga definiran Tridentskim koncilom 1563. godine i Rimskim obrednikom 1614. godine⁶, u praksi je kvaliteta upisa ovisila o revnosti samoga svećenika koji je upisivao u matičnu knjigu. U kotorskim matičnim knjigama 18. stoljeća kvaliteta i sadržajnost podataka povećavala se u drugoj polovici stoljeća. Osim nesačuvanosti matičnih knjiga za određena razdoblja, analiza je otežana i zbog fizičkoga oštećenja kao što su vlaga i izbljedjeli rukopis. Navedeno se poglavito odnosi na Matičnu knjigu umrlih za 1716. godinu, koja je kod pojedinih upisa bitno oštećena. Također, upisi od 1719. pa sve do 1722. godine izuzetno su loše kvalitete i gotovo nečitki stranice su mjestimično pokidane, a rukopis posve izbljedio), što otežava točnu i cjelovitu transkripciju te određuje kasniju kvalitetu uzorka. Metodološka prepreka pri određivanju broja sklopljenih brakova jest i ortografska neujednačenost u pisanju imena i prezimena te nedostatak standardizirane imenske formule (navođenje pojedinaca osobnim imenom i patronimikom).⁷ Pri analiziranju podrijetla i kreiranju geografskih areala, problem predstavlja i pisanje imena i prezimena osoba podrijetlom iz zemalja koje nisu imenskim formulama bliske kotorskome okruženju – primjerice Francuska ili njemačke zemlje – pa se zbog nepoznavanja imenskoga fonda bilježe neobične verzije imena i prezimena.⁸ Naposljetku, vremenski predložak koji će se koristiti u radu ima određene metodološke nedostatke, posebice kada se razmatra broj krštenih, vjenčanih i umrlih u ratno doba jer se vrijeme trajanja rata (9. prosinca 1714. – 21. srpnja 1718.) ne preklapa s kalendarskim razdobljem (1. siječnja 1714. – 31. prosinca 1718.). Međutim, navedeno nepreklapanje neće utjecati na

⁶ Sadržaj obrazaca i podataka koje je trebao sadržavati upis u matičnu knjigu vidi u: Dražen Vlahov, "Matične knjige u Povijesnom arhivu u Pazinu", *Vjesnik istarskog arhiva* 2-3 (1992 – 1993), sv. 2-3: 279.

⁷ Primjerice, 40 % očeva u matici krštenih zabilježeno je samo osobnim imenom i imenom oca (npr. Niko Tripov, Ivo Perov i slično).

⁸ Usp. Maja Katušić, "Društvena i demografska struktura Kotora", 21-23.

istraživačka pitanja s obzirom da će se ona promatrati ponajprije u suodnosu upisa u matične knjige s tri glavne vojne operacije na širem bokeljskom području. Štoviše, pritom kalendarsko razdoblje odgovara učincima neposredne pripreme za rat i kraja ratnih zbivanja.

Prostor Boke kotorske i posljednji mletačko-osmanski rat

Posljednji Mletačko-osmanski rat, koji je započeo u prosincu 1714. godine, nije imao velikih ratnih odjeka u Dalmaciji i Boki kotorskoj jer se glavnina sukoba vodila na mletačkim posjedima na Levantu, a uključivanjem Habsburške Monarhije u rat 1716. godine i na drugim europskim bojištima. U samoj Boki kotorskoj nije bilo važnijih ratnih operacija jer su, kao što je već rečeno, Morejskim ratom Mlečani zaokružili posjed u Boki. Iako se nisu vodile veće operacije, vojno-strateška uloga Kotora kao vojnoga i logističkoga središta za Mletačku Albaniju bila je nepobitna, što mu je priskrbilo pridjevak "predziđe" Dalmacije prema "turskoj" Albaniji.⁹ U skladu s time demografska kretanja u Kotoru promatrati će se u međuočnosu s tri ratne operacije u širem bokeljskom okruženju, osmanskom opsadom Krfa (1716.) i mletačkim pokušajima zauzimanja Bara (1717.) i Ulcinja (1718.).

Prvi navedeni događaj vezemo uz ljeto 1716. godine. Nakon uspješnoga osvajanja epirskoga kopna nasuprot Krfa osmanska se vojska (u izvorima se spominje 33 000 ljudi) 8. srpnja 1716. godine iskrcala na otok te je u sljedećih desetak dana uspješno zauzela manje otočne utvrde. Međutim, zahvaljujući snažnoj fortifikaciji, a napose vojnome umijeću njezinoga zapovjednika i kasnijega maršala Johanna Matthiasa von der Schulenburga, Mlečani su uspjeli spriječiti daljnje osvajanje otoka, a time i do tada uspješno osmansko prodiranje prema Jadranu. Uz navedeno, mletačku prevagu omogućile su i vremenske neprilike koje su uništile logistiku, rovove i oštetile brodove te su 22. kolovoza Osmanlije bile prisiljene napustiti Krk.¹⁰

Dok je 1716. godinu obilježila opsada Krfa, u posljednje dvije godine rata na mletačko-osmanskoj bojišnici južno od Dubrovnika istaknute su akcije vezane uz Kotoru geografski bliži Bar i Ulcinj. Iako je navedeno područje današnjega Crnogorskog primorja još od vremena Ciparskoga rata bilo pod osmanskom

⁹ U mletačkim se spisima često navodi da su Ulcinj i Bar predziđe Kotora, Kotor predziđe Dalmacije, a Dalmacija grada svetoga Marka. Strateška važnost Kotora posebice dolazi do izražaja nakon osmanskoga zauzeća Grblja i pada Ulcinja i Bara (1571.) kada su se grad i njegovo okruženje našli na mletačko-osmanskoj granici. Usp. Miloš Milošević, *Boka Kotorska, Bar i Ulcinj od kraja XV do kraja XVIII vijeka* (Podgorica: CID, 2008), 35-38.

¹⁰ Henry Jervis-White Jervis, *History of the Island of Corfu and of the Republic of the Ionian Islands* (London: Colburn and Co., 1852), 131-143; Josip Vrandečić, *Borba za Jadran u ranom novom vijeku* (Split: Filozofski fakultet u Splitu, Odsjek za povijest, 2013), 235-236. O Schulenburgu vidi: Nikola Markulin, "Mletačka vojna organizacija u Dalmaciji i Boki od Morejskog rata (1684. – 1699.) do Požarevačkog mira (1718.)." (doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru, 2015), 61; Miloš Milošević, "Pokušaj mletačkog osvajanja Ulcinja 1718. godine", *GPMK* 20 (1972): 42, bilješka 3.

vlašću, aspiracije Mlečana u cilju povrata odnosnoga područja nisu se smanjivale ni 150 godina kasnije. Stoga i ne čudi odluka generalnoga providura vojske da na samome kraju ratne sezone, u ljeto 1717. godine krene u vojni pohod na Bar.¹¹ Uz novačenja vojnika duž cijeloga dalmatinskog i bokeljskog prostora mletačka je središnjica u pohod na Bar krenula uz pomoć crnogorskih snaga.¹² Mletačka je flota iz Kotorskoga zaljeva isplovila 6. listopada 1717. godine, a vojne akcije pod Barom započele su deset dana kasnije. Krajnji ishod bio je nepovoljan za Mlečane, a presudnu su ulogu imale vremenske neprilike koje su utjecale na iskrčavanje i raspoređivanje vojnih jedinica. Uz navedeno, mletačka su izvješća za neuspjeh pod Barom (opsada je završila 22. listopada 1717. godine) okrivili i neodlučnost Crnogoraca, koji su se u vojne operacije uključili u manjemu broju nego što je bilo predviđeno kao i vojno neiskustvo glavnoga mletačkog zapovjednika generala Nostriza.¹³

Unatoč činjenici da su pregovori oko sklapanja mira bili u tijeku, mletački vojni vrh predvođen generalnim providurom Alviseom Mocenigom, *Capitano generale da Mar* Andreom Pisanijem i maršalom Schulenburgom odlučio se na novi vojni pohod i to na strateški bitno osmansko uporište Ulcinj. Osnovi cilj bio je brzim osvajanjem Ulcinja poboljšati pregovaračku poziciju Mletačke Republike na mirovnim pregovorima u Požarevcu.¹⁴ Okupljanje vojske odvijalo se u Herceg Novome, a prema podacima samoga maršala Schulenburga 21. srpnja 1718. godine prema Ulcinju je isplovilo dvjesto brodova i jedanaest tisuća vojnika i to bez saznanja o razvoju događaja za pregovaračkim stolom.¹⁵ Same vojne akcije pod Ulcinjem odvijale su se povoljno po Mlečane, međutim, po prispjeću vijesti o sklapanju mira (21. srpnja) vojne su akcije prekinute (8. kolovoza). Sam maršal Schulenburg neuspjeh pod Ulcinjem isključivo je pravdao činjenicom da zbog sklapanja mira nije prošlo dovoljno vremena da se opsada uspješno završi.¹⁶

Vjenčanja u Kotoru u vrijeme Drugoga morejskog rata

Pri raščlambi ovoga istraživačkog pitanja krenulo se od pretpostavke da ratno razdoblje karakterizira neizvjesnost i nesigurnost za svoju, ali i budućnost svojih najbližih – jednostavnije – odmak od uobičajenih i svakodnevnih životnih radnji i situacija. Pri tome je ključnu ulogu na demografska kretanja imao broj vojnika i njihova prijeratna, ratna i poslijeratna mobilnost kao i osjećaj ratne (prijeratne)

¹¹ Miloš Milošević, "Zašto se Boka Kotorska u mletačkim izvorima nazivala "Mletačkom Albanijom?", *Spomenik SANU* 127 (1986): 239-241; Milošević, *Boka Kotorska, Bar i Ulcinj od XV do XVIII vijeka*, 11-13.

¹² Markulin, "Mletačka vojna organizacija u Dalmaciji i Boki", 41-42; Miloš Milošević, "Oko pokušaja osvajanja Bara i Ulcinja 1717. i 1718. godine", *Istorijski zapisi* god. XIII, knj. XVII (1960), sv. 4: 788-804.

¹³ Markulin, "Mletačka vojna organizacija u Dalmaciji i Boki", 41-42; Miloš Milošević, "Oko pokušaja osvajanja Bara i Ulcinja", 789.

¹⁴ Milošević, "Pokušaj mletačkog osvajanja Ulcinja", 46.

¹⁵ Milošević, "Pokušaj mletačkog osvajanja Ulcinja", 42.

¹⁶ Milošević, "Pokušaj mletačkog osvajanja Ulcinja", 55.

nesigurnosti, ali i poslijeratnoga (demografskog) olakšanja. U skladu s navedenim, pretpostavka je da je uslijed mobilizacije došlo do smanjenja broja potencijalnih ženika te da su se zbog ratnoga stanja, uz koje se često vezala i nestašica prehrambenih artikala, vjenčanja odgađala do nekih “sretnijih” vremena.

U promatranome ratnom razdoblju u Kotoru su ukupno sklopljena 83 braka, što u prosjeku čini 16,6 brakova po godini. U petogodišnjemu razdoblju prije rata (1709. – 1713.) ukupan broj sklopljenih brakova bio je manji (pedeset brakova, odnosno prosječno deset po godini) i kretao se bliže prosjeku 18. stoljeća. Slični su brojčani pokazatelji i za razdoblje koje je slijedilo nakon rata s ukupno 56 sklopljenih brakova, odnosno 11,2 u godišnjemu prosjeku.¹⁷ U godišnjoj i mjesečnoj distribuciji brakova najviše sklopljenih brakova povezujemo s posljednjim ratnim godinama 1717. i 1718. te prvom poslijeratnom 1719. godinom.

Unutar samih godina mjesečna distribucija pokazuje određena odstupanja od prosječnih pokazatelja na razini stoljeća. Tijekom 18. stoljeća ožujak i prosinac bili su mjeseci s najmanje vjenčanja, a tijekom studenoga bilo ih je najviše. Takvi su trendovi bili u skladu s crkvenim normama (minimumi) i gospodarskim aktivnostima podneblja (maksimumi).¹⁸ Jesenski maksimum vidljiv je i u ratnome razdoblju te su listopad i studeni bili mjeseci s najviše vjenčanja, dočim je najmanji broj vjenčanih bio u ljetnim mjesecima. Smanjen broj ljetnih vjenčanja, odnosno odstupanje od stoljetnoga prosjeka, možemo povezati s najintenzivnijem ratnim akcijama koje su se odvijale u ljetnim mjesecima 1716., 1717. i 1718. godine. Za razliku od Kotora, koji u ratno doba bilježi osjetan porast vjenčanja, brojem vjenčanja u Puli nisu zabilježena veća odstupanja, dočim je Dubrovnik pratio trend sličan kotorskome – povećanje broja vjenčanja u ratno vrijeme, što se za razliku od Kotora nastavlja i u razdoblju nakon rata.

Tablica 1. Broj sklopljenih brakova u predratno, ratno i poslijeratno doba

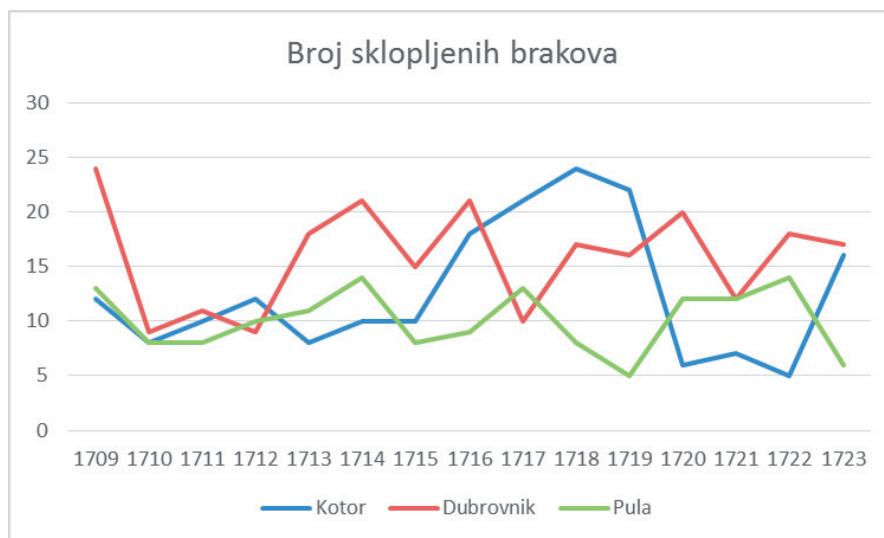
Vremensko razdoblje	Broj brakova - Kotor	Prosječan broj brakova - Kotor	Prosječan broj brakova - Pula ¹⁹	Prosječan broj brakova - Dubrovnik ²⁰
1709. – 1713.	50	10	10	14,2
1714. – 1718.	83	16,6	10,4	16,8
1719. – 1723.	56	11,2	9,8	16,6

¹⁷ Prosječan broj sklopljenih brakova po godini u 18. stoljeću bio je 12,92 – u prvoj polovici stoljeća 10,4, dok je u drugoj polovici stoljeća prosječno godišnje sklopljeno 15,5 brakova. Usp. Katušić, “Društvena i demografska struktura Kotora”, 68.

¹⁸ Katušić, “Društvena i demografska struktura Kotora”, 77-82.

¹⁹ Podatci preuzeti iz tablice Broj upisa vjenčanih po godinama i mjesecima (1613. – 1815.) u: S. Bertoša, *Život i smrt u Puli*, 350-351.

²⁰ Podatci preuzeti iz tablice Vjenčanja po godini i mjesecima, grad Dubrovnik u: Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika*, 168.

Grafikon 1. Broj sklopljenih brakova u predratno, ratno i poslijeratno doba

Analiza strukture “kotorskih” mladoženja opravdat će razmjerno velik broj vjenčanja kao i povećanje broja vjenčanih s obzirom na prijeratno i poslijeratno razdoblje. Naime, od ukupnoga broja mladoženja koje su u ratno vrijeme bili u Kotoru,²¹ njih 60 % kao oznaku podrijetla imao je područje izvan Bokotorskoga zaljeva.²² Za razliku od navedenoga, u razdoblju od 1709. do 1713. godine samo je 30 % tada oženjenih muškaraca podrijetlom bilo izvan granica Boke, a u poslijeratnome razdoblju omjer je nešto veći i odnosi se na 32 % mladoženja. Nadalje, u ratnome razdoblju većina muškaraca koji dolaze izvan bokeljskoga prostora, a naznačeno im je zanimanje, bilježe se kao vojnici, časnici i vojni dužnosnici (86 %).²³

U ratno doba fluktuacija stanovništva i priljev stranaca u Kotor bili su izraženi i u kontekstu udjela mladenki koje nisu podrijetlom iz Boke. U petogodišnjemu predratnom razdoblju izvori bilježe svega 14 % udanih žena koje podrijetlom nisu iz Boke, a u poslijeratno doba bilo ih je 16 %. Kao mjesto podrijetla mladenki većinom se spominje prostor Dubrovačke Republike te se njihova pojava u Kotoru

²¹ U matičnoj knjizi kod 72 % mladoženja navedeno je mjesto podrijetla. Metodom rekonstrukcije obitelji te usporedbom prezimenskoga fonda i pronađenih popisa stanovništva približno podrijetlo (izvan ili unutar granica Boke) moglo se utvrditi za još 21 % ženika.

²² Mjesto podrijetla u kotorskim matičnim knjigama nije se navodilo redovito. U rekonstrukciji mjesta podrijetla supružnika uz sve tri matične knjige korišteni su i sačuvani popisi stanovništva iz 18. stoljeća. Usp. Toni Čosić, Maja Katušić, “Stanovništvo Kotora prema mletačkim popisima u 18. stoljeću”, u: *Demografske promjene i kulturna baština Hrvata Boke kotorske*, ur. Roko Mišetić i Maja Katušić (Zagreb: Hrvatsko katoličko sveučilište, 2018), 158-178.

²³ Zanimanja u matičnim knjigama nisu navođena redovito te su se u pravilu bilježila samo kod upisa nedomicilnoga stanovništva. Usp. Katušić, “Društvena i demografska struktura Kotora”, 162.

može smatrati dijelom redovitih i uobičajenih migracija stanovništva.²⁴ S druge strane, u ratno doba, kao i u slučaju muškaraca, u matičnim se knjigama vjenčanih spominje veći broj mladenki podrijetlom izvan bokeljskih granica – njih 25 %. iako se ne može isključiti mogućnost da su se mladenci upoznali u samome Kotoru te su se sukladno tome u Kotoru i vjenčali, s obzirom na široku lepezu mjesta podrijetla žena (Zadar, Senj, Cres, Rijeka, Padova, Pijemont, Bavarska) može se pretpostaviti da su te žene bile sastavni dio migracija povezanih s ratnim zbivanjima.²⁵

Također, u ratnome je periodu znatan porast udaje udovica – zabilježeno su čak 22 u odnosu na šest prijeratnih i devet poslijeratnih udovica. Najveći je broj upisan 1716. godine kada je od ukupno osamnaest udanih žena za njih sedam zabilježeno da su već ranije bile u braku. Ako raščlanimo “ratne brakove” udovica, dobit ćemo podatke koji također potvrđuju zaključak o povećanju brakova u Kotoru kao posljedice ratnih prilika. Od 22 mladenke koje su pri vjenčanju navedene kao udovice, njih 77 % udalo se za muškarce koji podrijetlom nisu iz Boke te njihov boravak u Kotoru možemo povezati s ratnom situacijom. Nadalje, zamjetan broj udovica životnim je okolnostima povezan s vojskom – bilo da potječu iz vojničkih obitelji te se navode kao kćeri vojnika, bilo da su u prvome braku bile udane za muškarce koji su profesionalnom djelatnošću vezani uz vojsku. Rečeno potvrđuju i brojke. Osam je udovica u prvome braku bilo udano za vojnike, a zamjetan se broj njih (devet) u drugome braku, zabilježenome u kotorskim maticama, također udalo za vojnike.²⁶

Zaključno, iako je početnom hipotezom pretpostavljano da će se rat i ratna opasnost odraziti u matičnim knjigama kao negativan čimbenik, raščlamba upisa u matičnu knjigu vjenčanih pokazala je upravo suprotno. Naime, pretpostavilo se da je mobilizacijom muškaraca za potrebe rata broj potencijalnih ženika u Kotoru bio sužen, a sukladno tome vjerojatno su se neka ranije ugovorena vjenčanja zbog ratnih prilika morala odgoditi. Međutim, nasuprot tome valja istaknuti da je Kotor (kao geografski posljednje veće mletačko uporište), smješten gotovo na samoj granici prema Osmanskome Carstvu, služio mletačkoj središnjici kao svojevrsno sabirno mjesto (za ljudstvo, oružje i brodove) kao i ishodište za daljnje akcije. Upravo je to strateško značenje Kotora rezultiralo dolaskom velikoga broja vojnika u grad. Budući da sam grad tijekom rata nije bio u izravnoj opasnosti te da se u okolici nisu vodile veće i važnije bitke, vojnici su imali vremena uključiti

²⁴ Usp. Katušić, “Društvena i demografska struktura Kotora”, 219-221.

²⁵ Vrlo je zanimljivo da su se u ratnome periodu u Kotoru vjenčale četiri žene podrijetlom iz njemačkih zemalja, koje su u matičnim knjigama označene kao *Tedesca cattolica* ili *Luterana*. Sve se one udaju za vojne osobe slične geografske odrednice (*da Germania, da Bavaria, Tedesco*), što nameće zaključak da su i supruge odnosno zaručnice putovale s vojnicima u vrijeme njihovih vojnih obveza.

²⁶ Primjerice, Josipa, udovica Jurja Siletića, narednika (*Sargente*) u satniji kojom je zapovijedao Luca Macedonia, udala se (15. siječnja 1714.) za Tomasa Soriana iz Palmanove, vojnika koji je služio u spomenutoj satniji.

se i u razne aspekte kotorske svakodnevice. Jedan od tih svakako se odnosio i na bračni život. Također, pojačana mobilnost, koju je prouzrokovalo ratno stanje, nije uključivala samo vojnike. Uključivala je i dolazak popratne vojne logistike, ali i ljudi drugih zanimanja kao i njihovih obitelji. Brojne kćeri i supruge pratile su očeve i muževe na nova mjesta službe, ondje su zasnivale obitelj te život nastavljale u tim sredinama ili su zajedno s obiteljima pratile supruga na nova mjesta njihovih dužnosti.

Rođenja/krštenja u Kotoru za Drugoga morejskog rata

Razina i kretanje nataliteta nekoga društva odlučujuća je sastavnica reprodukcije stanovništva, a određuju je brojni biološki, gospodarsko-društveni i psihološki čimbenici.²⁷ Dosadašnja istraživanja utjecaja pojedinih čimbenika na natalitet odnosno fertilitet nisu podjednako obuhvaćala sve navedene čimbenike, a njihova je primjenjivost (zbog strukture i kvalitete vrela) na predmoderna društva vrlo sužena. U tome će se kontekstu, a imajući na umu ranije prezentirano pitanje nupcijaliteta, u nastavku promatrati broj rođenih i struktura roditelja rođene djece promatrana kroz njihovo podrijetlo i zanimanje.

U promatranome razdoblju kršteno je 429 pojedinaca odnosno 427 djece. Naime, zabilježeno je i (jedina u cijelome stoljeću) krštenje dvoje odraslih. Riječ je o Ahmetu *fu Turco* iz Trebinja, koji je kršten 30. rujna 1717. i Giorgiju, vojniku iz satnije Vrachien, koji je kršten 31. listopada iste godine.²⁸

Godišnja raspodjela krštenih u promatranim razdobljima pokazuje određena odstupanja od stoljetnoga prosjeka.²⁹ Naime, i u predratnome i u ratnome razdoblju zabilježeno je više krštenja od stoljetnoga prosjeka iako se broj rođenih u ratnome razdoblju smanjio u odnosu na prethodno petogodište (1709. – 1713.). Najviše krštenih zabilježeno je u početnoj godini rata (99), što povezujemo s predratnim začecima, a najmanje u središnjim ratnim godinama – 1716. (71) i 1717. (77). Slično kotorskim rođenjima i u Dubrovniku je, u odnosu na prethodno razdoblje, u vrijeme rata zabilježen pad broja krštenih, dočim je poslije rata zabilježen minimalni porast. Kao i u Kotoru i u Dubrovniku je najviše krštenih bilo početkom rata, a 1716. jest godina s najmanjim brojem krštenja. Pula, s druge strane, ne pokazuje veće odstupanje u ratno i prijeratno doba, a nakon rata zabilježeno je povećanje broja krštenja. Godina s najmanje krštenih u Puli bila je 1718., a s najviše 1715.

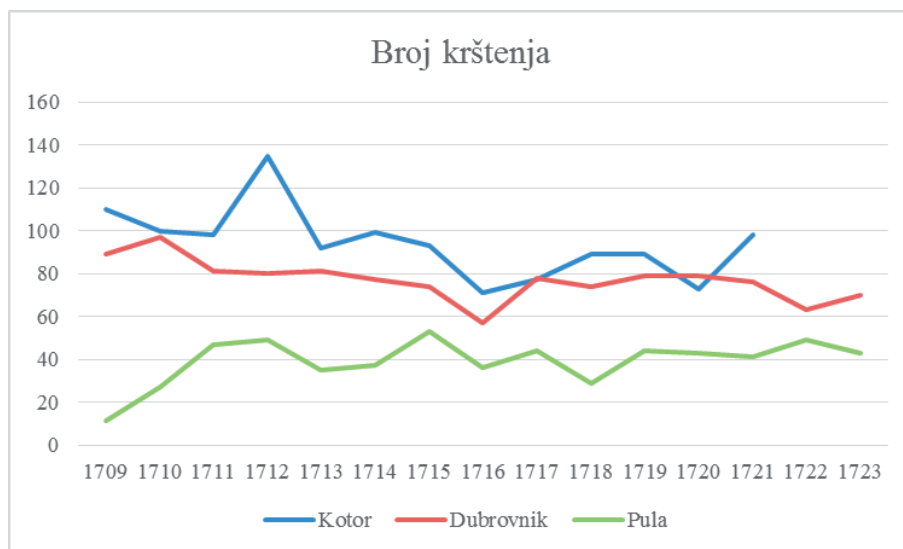
²⁷ Alica Wertheimer-Baletić, *Stanovništvo i razvoj* (Zagreb: Mate, 1999): 210-222.

²⁸ Kod upisa potonjega krštenika matična je knjiga oštećena te se osim navedenih podataka tekst upisa ne može pročitati.

²⁹ Prosjek rođenih/krštenih u godini tijekom 18. stoljeća iznosio je 75,27. Katušić, "Društvena i demografska struktura Kotora", 95.

Tablica 2. Broj krštenih u predratno, ratno i poslijeratno doba

Vremensko razdoblje	Broj krštenih - Kotor	Prosječan broj krštenih - Kotor	Prosječan broj krštenih - Pula ³⁰	Prosječan broj krštenih - Dubrovnik ³¹
1709. – 1713.	535	107	33,8	85,6
1714. – 1718.	429	85,8	35,6	72
1719. – 1723.	277 ³²	69,5	44	73,4

Grafikon 2. Broj krštenih u predratno, ratno i poslijeratno doba

Osim samoga broja mjesečna distribucija krštenja, promatrana kroz pitanje vremena začeca, također ne pokazuje veća odstupanja iako se mjeseci minimuma i maksimuma u potpunosti ne poklapaju sa stoljetnim prosjecima. Minimumi začeca tijekom stoljeća povezani su s gospodarskim aktivnijim kasnojletnim mjesecima, a stoljetni maksimumi s razdobljima proljetnoga buđenja. Ratne godine bilježe slične maksimume (s ožujkom i travnjem kao mjesecima s najviše začeca), dočim se minimumi začeca u ratno vrijeme odnose na gospodarski aktivan rujan, ali i zimski siječanj i veljaču. Nadalje, promatrano kroz prizmu rata, (ljetne) mjesece najintenzivnijih ratnih akcija ne možemo povezati s minimumima začeca, poglavito mjesec kolovoz kada je, suprotno očekivanju, zabilježeno više začeca od prosjeka.

³⁰ Podatci preuzeti iz tablice Broj upisa krštenih po godinama i mjesecima (1613. – 1815.) u: S. Bertoša, *Život i smrt u Puli*, 345-346.

³¹ Podatci preuzeti iz tablice Rođeni po godinama i mjesecima, grad Dubrovnik u: Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika*, 124.

³² Nisu sačuvani upisi u Matičnu knjigu krštenih od sredine veljače 1722. do listopada 1724. godine.

Da ratna zbivanja nisu u znatnoj mjeri, kao što je pokazao primjer nupcijaliteta, utjecala na rodnost u Kotoru, potvrđuje i daljnja analiza matičnih upisa kojom se razmatra pitanje podrijetla krštenikovih roditelja.³³ Djeca krštena tijekom rata rođena su u 356 bračnih zajednica. Od navedenoga broja u samo 17 % obitelji očevi su podrijetlom bili izvan bokeljskoga prostora. Kao i kod mladenaca očevi krštenika, kojima je kao odrednica podrijetla navedeno područje izvan Boke, zanimanjem su bili vezani uz vojsku, a imena pukovnija i satnija povezuju vojnike s ratnim zbivanjima u vrijeme Drugoga morejskog rata. Naime, najviše puta spomenuta pukovnija u matičnim knjigama krštenih bila je pukovnija *Schulemburg* – pukovnija Johanna Matthiasa von der Schulenburga, koja je imala zapaženu ulogu u promatranim ratnim zbivanjima. Schulenburgova pukovnija bila je najbrojnija pukovnija mletačke vojske na tome bojištu, a nakon sukoba na Krfu i Ulcinju dio posade Schulenburgove pukovnije pripisan je kotorskoj posadi.³⁴

Osim što su roditelji (očevi) većinom pripadali domicilnome stanovništvu i među njima, a u odnosu na maticu vjenčanih, mogu se uočiti određene razlike. Za razliku od matica vjenčanih u kojima je upisano domicilno stanovništvo bilo vezano uz grad, roditelji krštene djece u velikome postotnom omjeru (47 %) bili su stanovnici okolnih mjesta (Dobrota, Prčanj).³⁵ Navedeno posvjedočuje o ulozi i poimanju Kotora i katedrale Sv. Tripuna kao središnjega mjesta crkvenoga života cjelokupnoga bokeljskog prostora.

Analiza spomena nezakonite, odnosno djece nepoznatih roditelja (*padre e madre incognito*), pokazala je zanimljive rezultate. To je moguće promatrati u kontekstu pretpostavke da krizne situacije, koje su u ovome slučaju povezane s prisutnošću velikoga broja vojnika, vode k porastu broja djece rođene izvan braka. U ratno vrijeme u matici krštenih zabilježeno je četrnaestoro djece kojima nisu navedeni roditelji, što je prosječno godišnje iznosilo 2,8.³⁶ Navedeni ispodprosječan broj – stoljetni prosjek iznosio je 4,9 – posebice je zanimljiv ako se promatra u odnosu na petogodište prije rata kada je prosječno godišnje kršteno šestoro djece de *ignoti parenti*, osjetno više nego u ratno vrijeme.

³³ Promatrat će se samo očevi s obzirom da su mjesta podrijetla majki u matičnim upisima navođena vrlo rijetko.

³⁴ Italija – Archivio di Stato di Venezia – Senato, Dispacci – Dispacci dei capi da guerra (condottieri), Dispacci dello Schulenburg, 97, 133-133v. Podatke iz Venecijanskoga arhiva ustupio mi je dr. sc. Nikola Markulin, kojemu ovom prilikom zahvaljujem. Podatke iz ASVe potvrđuje i tablični popis gradske vojske sačinjen 1. svibnja 1717. iz kojega je razvidno da je za obranu grada raspoređeno sedam satnija regimente Schulenburg (*de Alemani*) i tri satnije *Fanta italiana* za koje nije naznačena pripadajuća regimenta. Crna Gora – Istorijiski arhiv u Kotoru – Upravno politički spisi vanrednih providura Mletačke Republike, b. 38, Marino da Molin (1718. – 1719.).

³⁵ U upisima u ovome razdoblju jasno je naznačeno razlikovanje gradskoga od negradskoga stanovništva. Stanovnici grada označavani su, s obzirom da njihov društveno-pravni status, pojmom *cittadino* ili *habitor*, dočim je za stanovnike izvan gradskih zidina navedeno samo mjesto ili selo podrijetla.

³⁶ Detaljniji upis zapisan je samo za blizance Antuna i Antoniju, krštene 7. ožujka 1714., za koje je navedeno da su pronađeni ispred crkve.

Izneseni podatci o broju, godišnjoj i mjesečnoj distribuciji krštenih te o podrijetlu i zanimanju roditelja navode na zaključak da ratna zbivanja za Drugoga morejskog rata nisu utjecala na rodnost u mjeri u kojoj su oblikovala kretanje nupcijaliteta. Drugim riječima, natalitet u Kotoru u ratno vrijeme prije svega je obilježilo domicilno bokeljsko stanovništvo.

Umiranja u Kotoru u vrijeme Drugoga morejskog rata

Iako se mortalitet na nekome području povećavao uslijed političkih i gospodarskih kriza, ratova, epidemija i gladi te nestašica prehrambenih proizvoda, prave i neposredne uzroke povećane smrtnosti vrlo je teško odrediti niti je, s obzirom na razvojne posebnosti pojedinoga kraja i stanovništva koje u njemu živi, moguće razviti apsolutni model-uzorak krize mortaliteta.³⁷ Kvalitativna i kvantitativna razmatranja o demografskim krizama mortaliteta – uzročno-posljedičnim sljedovima i međuodnosu mortaliteta, nataliteta i nupcijaliteta – u protostatističkome razdoblju nailaze na mnoga metodološka ograničenja. Ponajprije, u matične knjige protostatističkoga razdoblja najčešće nijeu upisivan uzrok smrti, stoga točne razloge umiranja nije moguće sa sigurnošću utvrditi. Uz to, međusobno djelovanje gospodarsko-društvenih čimbenika (ratova, kriznih nestašica namirnica, bolesti) na mortalitet teško je pratiti bez sekundarnih (često kvantitativnih) istraživanja brojnih segmenata gospodarske, društvene, a u konkretnome slučaju i vojne, prošlosti čime bi se stvorila potpuniya slika kotorskoga društva u 18. stoljeću.

Imajući u vidu navedena metodološke prepreke, ovom prilikom ograničit ćemo se na broj te društvenu i spolnu strukturu preminulih u Kotoru za rata 1714. – 1718. godine.

Tablica 3. Broj umrlih u predratno, ratno i poslijeratno doba

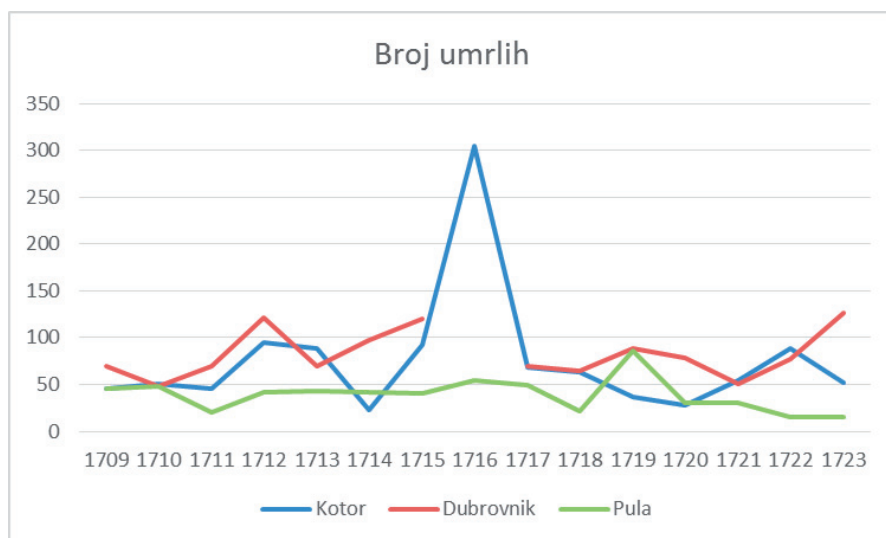
Vremensko razdoblje	Broj umrlih - Kotor	Prosječan broj umrlih - Kotor	Prosječan broj umrlih - Pula ³⁸	Prosječan broj umrlih - Dubrovnik ³⁹
1709. – 1713.	324	64,8	39,8	63
1714. – 1718.	551	110,2	41,4	87,5 ⁴⁰
1719. – 1723.	260	52	35,4	84,2

³⁷ Miroslav Bertoša, "Glad i »kriza mortaliteta« godine 1817: istarski mikrokozmos i evropski kontekst (obavijest o arhivskim sondiranjima i metodama elaboracije)", *Rad JAZU* 445 (1989): 8-9; Eugene A. Hammel, Patrick R. Galloway, "Utjecaj strukturalnih čimbenika na kratkoročne promjene mortaliteta u Hrvatskoj, Slavoniji i Srijemu u XVIII. i XIX. stoljeću", *Narodna umjetnost* 34 (1997), br. 2: 126.

³⁸ Podatci preuzeti iz tablice Broj upisa umrlih po godinama i mjesecima (1613. – 1815.) u: S. Bertoša, *Život i smrt u Puli*, 355.

³⁹ Podatci preuzeti iz tablice Umrli po godini i mjesecima, grad Dubrovnik u: Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika*, 138.

⁴⁰ Prosjek izračunat na temelju četiri ratne godine s obzirom da nedostaju podatci za 1716. godinu.

Grafikon 3. Broj umrlih u predratno, ratno i poslijeratno doba

Uvidom u Tablicu i Grafikon 3. na prvi je pogled vidljivo iznimno povećanje broja umrlih u Kotoru u ratno doba. Unutar ratnoga vremena brojem umrlih ističe se 1716. godina kada je zabilježena smrt 305 osoba. Drugim riječima, te je godine smrtnost povećana za čak 231 %. Mjesečna distribucija umrlih za 1716. godinu posvjedočuje utjecaj Drugoga morejskog rata na mortalitet u Kotoru. Naime, od ukupnoga broja čak 47 % umrlih zabilježen je tijekom ljetnih mjeseci, koji se podudaraju s ratnim zbivanjima na Krfu. Tome u prilog ide i spolna struktura umrlih. Dok je 1715. godine spolna struktura umrlih u vrlo malenome postotku bila u korist muškaraca (56,6 %), godine 1716. situacija se drastično mijenja. Naime, od ukupnoga broja upisanih u matičnu knjigu čak je 80,6 % muškaraca, dočim je za opsade Krfa taj postotak porastao na 92 % muškaraca. I sam sadržaj matičnih upisa svjedoči o povezanosti mortaliteta u Kotoru s ratnim akcijama. Primjerice, da su vojnici stradavali i organizirano dopremani u Kotor, potvrđuje činjenica da su, posebice od travnja 1716. godine, jedan za drugim popisivani vojnici istih satnija. U travnju i svibnju od 38 upisanih vojnika (od 51 upisa) čak je dvadeset stradalih vojnika bilo dio satnije Viani, pet ih je pripadalo satniji Boretić, a po tri satniji Jacogna i satniji Rastelli.⁴¹ Također, razvidna je i žurnost u upisivanju u matice te se od svibnja počinje upisivati po nekoliko preminulih vojnika u jedan upis.⁴² Činjenicu da su vojnike s bojišta dopremali brodovima do Kotora također potvrđuju matični upisi. Primjerice, 19. i 22. srpnja 1716. kao mjesto smrti dvoji-

⁴¹ Dva vojnika pripadala su satniji Raffaeli, a po jedna satniji Arbengo, satniji Rado i satniji Burgadelli. Za dvojicu vojnika nije naznačena pripadnost nekoj satniji.

⁴² Primjerice, 1. svibnja 1716. u isti su upis upisani Santo Rizoli i Nadal Savin, obojica preminuli u *Hospidalu pubblico*, a nekoliko dana kasnije, 4. svibnja u istu su maticu upisani Carlo Casanova i Carlo di Franceschi, obojica vojnici iz satnije Viali.

ce vojnika (Nicolo Canetti i Carlo Maichino, obojica iz satnije Garbin) navedena je *galeazza* ispred Kotora. Da je stanje u Kotoru u to doba bilo konfuzno, potvrđuje i slučaj iz 1716. godine kada je vidljiv rijedak primjer nekronološki vođenih upisa. Ostavljane su i brojne praznine za naknadni upis osobnih podataka, a u maticu su umetani dodatni listovi s popisima umrlih vojnika. U cijelome promatranom razdoblju za većinu upisanih nije naveden uzrok smrti – kod vojničke populacije naveden je u samo tri slučaja. Početkom 1714. (30. siječnja) puškom je ubijen Pietro Piara, vojnik postrojbe Peaton, a 12. ožujka 1716. iznenada je preminuo Francesco Carlo, vojnik iz postrojbe Jacogna. Andrea Luca iz Pariza (50), vojnik u satniji Boretić, u tri je sata u noći (21. listopada) pao s gradskih zidina i preminuo. Kao mjesto smrti (osim ranije spomenute galije i nesretnoga slučaja) za vojnike se redovito spominju samo tri lokacije – lazaret, *publico ospedale* i vojni kvartir (*quartiere di soldati*). Naposljetku, da vojnici nisu smatrani integralnim dijelom kotorskoga društva, posvjedočuju i mjesta pokopa vojnika. Oni su bili isključivo izvan gradskih zidina – u blizini crkve Sv. Franje, crkve Sv. Bernardina i na groblju označenome kao *cimiterio* ili *campo fuori delle porte di Gordichio* (južna gradska vrata).

Uz visoku smrtnost vojnika zabilježena su i razdoblja povećane smrtnosti djece: srpanj – listopad 1715. i nekoliko mjeseci tijekom 1718. godine (ožujak, srpanj – kolovoz, kraj listopada – prosinac). Primjerice, u prvome spomenutom razdoblju, od srpnja do listopada 1715. godine, 77 % upisanih u matičnu knjigu bila su djeca.⁴³ Najviše preminule djece pripadalo je dobnome kontingentu 1-4 (59 %) ili im je starost bila označena pojmom *tenera* (19 %).⁴⁴ Istim postotnim omjerom zastupljena su i djeca dobnoga kontingenta 5-9, a zabilježena je smrt i jednoga djeteta starosti deset mjeseci. Pobliza saznanja o uzrocima smrti u matičnoj knjizi nisu navedena, međutim, možemo zaključiti da je bila riječ o nekoj epidemijskoj bolesti. U prilog tome ide i zabilježba smrti nekoliko djece iz iste obitelji. Tako su, primjerice, 22. rujna preminula djeca Carla Trevisana Tripuna (4) i Antun (*tenera*), a 10. listopada i Dominik (*tenera*).⁴⁵

Zaključak

Iako se ratni sukobi za Drugoga morejskog rata nisu vodili u neposrednoj blizini Kotora, matične knjige zorno posvjedočuju utjecaj ratnih zbivanja na demografska kretanja u gradu. Usporedbom predratnoga, ratnoga i poslijeratnoga razdoblja te stoljetnih prosjeka jasno je ukazano na demografsko odstupanje u ratu. To

⁴³ Uz 37 preminule djece upisana je i smrt kotorskoga biskupa Franje Parčića, zatim petorice vojnika i dvije stanovnice Kotora te četiri muškarca (po jedan iz Škaljara i Dobrote te dvojica bez oznake mjesta).

⁴⁴ O uporabi pojma *tenera* u kotorskim matičnim knjigama usp. Katušić, "Društvena i demografska struktura Kotora", 142.

⁴⁵ Prema matici krštenih Katarina Tripuna krštena je 30. rujna 1711., Antun Dominik 8. kolovoza 1713., a Dominik 28. ožujka 1715. godine.

još izražajnije pri usporedbi Kotora s drugim gradovima, navlastito s Pulom koja nije imala naglašenu vojno-logističku funkciju, dočim Dubrovnik bilježi slične predratne i ratne trendove. Međutim, bez detaljnije analize svekolikoga stanja u tim dvama gradovima, o njima nije moguće iznijeti konkretnije zaključke.

Izrazita vojna profiliranost Kotora u prvi je plan stavila vojnike kao vrlo zanimljivu društvenu skupinu, promatranu upravo kroz njihovu mobilnost. U Kotoru, posljednjemu mletačkom vojno-logističkom uporištu okupljao se velik broj vojnika, koji su iz grada, prema potrebi, bili upućivani na daljnja odredišta. Parcijalno spominjanje vojnika (najčešće samo u jednoj matičnoj knjizi) posvjedočuje da su se vojnici u Kotoru zadržavali privremeno, dulje ili kraće, te im je središnji bokeljski grad bio samo jedna od usputnih logističkih točaka. S obzirom da tijekom Drugoga morejskog rata Kotor nije bio vojno ugrožen, vojnici stacionirani u gradu mogli su se, ovisno o dužini boravka, uključiti i u gradsku svakodnevicu. Ona je svakako uključivala i obiteljski život, a izrečeno poglavito potvrđuje povećan broj sklopljenih brakova. S druge strane, povezanost Kotora s ratnim prilikama posebice je razvidna po pitanju mortaliteta jer su, kako nam svjedoče matični upisi, vojnici stradali tijekom ratnih akcija, zbrinjavani upravo u kotorskim gradskim i vojnim institucijama – lazaretu, bolnici i vojnome kvartiru.

Iako je analiza matičnih knjiga pokazala odstupanja od demografskih trendova, cjelokupni procesi vezani uz gradsko stanovništvo samo se grubo naziru. Opsežnijom kontekstualizacijom, uključivanjem drugih društvenih, gospodarskih i vojnih čimbenika mogla bi biti stvorena šira i kompleksnija slika grada i stanovništva u ratnim vremenima.

Arhivi

Crna Gora – Biskupski arhiv u Kotoru – Matične knjige katedrale sv. Tripuna, Matična knjiga krštenih III (1703. – 1722.)

Crna Gora – Biskupski arhiv u Kotoru – Matične knjige katedrale sv. Tripuna, Matična knjiga vjenčanih II (1697. – 1824.)

Crna Gora – Biskupski arhiv u Kotoru – Matične knjige katedrale sv. Tripuna, Matična knjiga umrlih I (1643. – 1731.)

Crna Gora – Istorijski arhiv u Kotoru – Upravno politički spisi vanrednih providura Mletačke Republike, b. 38, Marino da Molin (1717. – 1718.).

Italija – Archivio di Stato di Venezia – Senato, Dispacci – Dispacci dei capi da guerra (condottieri), Dispacci dello Schulenburg.

Literatura

Bertoša, Miroslav. "Glad i »kriza mortaliteta« godine 1817: istarski mikrokozmos i evropski kontekst (obavijest o arhivskim sondiranjima i metodama elaboracije". *Rad JAZU* 445 (1989): 3-53.

Bertoša, Slaven. *Život i smrt u Puli. Starosjedioci i doseljenici od XVII. do početka XIX. stoljeća*. Pazin: Skupština Udruga Matice hrvatske Istarske županije, 2002.

Butorac, Pavao. *Boka kotorska u 17. i 18. stoljeću*. Perast: Gospa od Škrpjela, 2000.

Čoralić, Lovorka. "Boka kotorska u doba Morejskog rata". *Kolo. Časopis Matice hrvatske* 9 (2001), br. 3: 5-22.

Ćosić, Toni; **Katušić**, Maja. "Stanovništvo Kotora prema mletačkim popisima u 18. stoljeću". U: *Demografske promjene i kulturna baština Hrvata Boke kotorske*, uredili Roko Mišetić i Maja Katušić, 158-178. Zagreb: Hrvatsko katoličko sveučilište.

Hammel, Eugene A.; **Galloway**, Patrick R. "Utjecaj strukturalnih čimbenika na kratkoročne promjene mortaliteta u Hrvatskoj, Slavoniji i Srijemu u XVIII. i XIX. stoljeću". *Narodna umjetnost* 34 (1997), br. 2: 109-136.

Katušić, Maja. "Društvena i demografska struktura Kotora u 18. stoljeću". Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2013.

Krivošić, Stjepan. *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku.

Markulin, Nikola. "Mletačka vojna organizacija u Dalmaciji i Boki od Morejskog rata (1684. – 1699.) do Požarevačkog mira (1718.)". Doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru, 2015.

Milošević, Miloš. "Okolo pokušaja osvajanja Bara i Ulcinja 1717. i 1718. godine". *Istorijski zapisi* god. XIII, knj. XVII (1960), sv. 4: 788-804.

Milošević, Miloš. "Pokušaj mletačkog osvajanja Ulcinja 1718. godine". *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* 20 (1972): 41-64.

Milošević, Miloš. "Granice Boke Kotorske za vrijeme mletačke vladavine. *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* 2 (1974): 11-25.

Milošević, Miloš. "Zašto se Boka Kotorska u mletačkim izvorima nazivala "Mletačkom Albanijom?". *Spomenik SANU* 127 (1986): 239-241.

Milošević, Miloš. *Boka Kotorska, Bar i Ulcinj od kraja XV do kraja XVIII vijeka*. Podgorica: CID, 2008.

Stanojević, Gligor. *Dalmacija u doba Morejskog rata*. Beograd: Vojno delo, 1962.

Stanojević, Gligor. *Jugoslovenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI-XVIII vijeka*. Beograd: Istorijski institut, 1970.

Šerović, Petar. "Borbe s Turcima oko Hercegnovoga do njegova konačnog oslobođenja g. 1687.". *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* 4 (1955): 5-27.

Vlahov, Dražen. "Matične knjige u Povijesnom arhivu u Pazinu". *Vjesnik istarskog arhiva* 2-3 (1992 – 1993), sv. 2-3: 277-309.

Vrandečić, Josip; Mendušić, Željana. "Osvajanje Herceg Novog 1687. godine prema izvješćima mletačke nuncijature". *Kačić. Zbornik Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja* 41-43 (2009 – 2011): 889-904.

Jervis-White Jervis, Henry. *History of the Island of Corfu and of the Republic of the Ionian Islands*. London: Colburn and Co., 1852.

Vrandečić, Josip. *Borba za Jadran u ranom novom vijeku*. Split: Filozofski fakultet u Splitu, Odsjek za povijest, 2013.

Wertheimer-Baletić, Alica. *Stanovništvo i razvoj*. Zagreb: Mate, 1999.

*Maja Katušić**

Demographic Processes in Kotor during the Second Morean War (1714-1718)

Summary

Based on the birth, marriage, and death records in the parish of St Tryphon in Kotor, the paper presents and analyses the key determinants of local demographic trends during the last Venetian-Ottoman war (1714-1718). To the extent permitted by the sources, the author has focused on the fluctuations in the number of births, marriages, and deaths in the pre-war, wartime, and post-war periods. Links between these numbers have been juxtaposed to the origins and professions of the persons involved and the results obtained from Kotor have been compared with the trends in Dubrovnik and Pula. These comparisons indicate that – although the Second Morean War was not fought in the immediate vicinity of Kotor – the war events had a considerable bearing on the town's demographic trends. This is particularly evident in the mortality rate, which rose steeply when the war was most intense. Military migrations, that is, the arrival of soldiers in the town, also increased the biological potential of the population, which led to an increase in the marriage rate. These trends reveal Kotor's military profile and show the soldiers (and their migrations) as an interesting social group.

Keywords: Kotor, 18th century, Second Morean War, birth, marriage, and death records